

10. Українська Військова Місія для справ українських полонених у Німеччині // Шлях: Ілюстрований додаток. – Зальцведель, 1919. – 21 червня. – Ч.2.
11. ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.20.
12. ЦДАВО України, ф.1084, оп.1, спр.7.
13. Шлях. – Зальцведель, 1919. – 25 червня. – Ч.33.
14. Шлях. – 1919. – 29 березня. – Ч.9.
15. Шлях. – 1919. – 7 червня. – Ч.27.
16. Веденєєв Д. Маловідомі сторінки діяльності Дмитра Дорошенка за кордоном (до 115-ої річниці від дня народження історика) / Д.Веденєєв, Д.Бурім // Розбудова держави. – 1997. – № 3(56). – С.49-55.
17. Шлях. – 1919. – 14 червня. – Ч.30.
18. Шлях. – 1919. – 31 грудня. – Ч.86.
19. Шлях. – 1920. – 1 травня. – Ч.32(117).
20. Шлях. – 1920. – 19 травня. – Ч.37(122).
21. Шлях. – 1920. – 15 травня. – Ч.36(121).

Molchanova O. V. Repatriation of prisoners of war and internees Ukrainian soldiers in Germany in 1919-1920: the achievement or failure of diplomacy of the UPR ?

The article refers to the process of repatriation of prisoners of war and interned-Ukrainian soldiers from Germany to the Ukraine, which carried the Military sanitary mission of UNR in 1919-1920. The difficulties of its adjustment, outlines the attitude of the German authorities to the issue of repatriation are analyzed, the absolute number of repatriated is set. It was found that due to the unfavorable military-political situation in Ukraine, Ukrainian diplomats failed to repatriate a significant part of Ukrainian prisoners, which caused them a sense of despondency and despair.

Key words: repatriation, prisoners interned, mission, Ukrainian soldiers, Germany, the Ukrainian People's Republic.

Молчанова Е. В. Репатриация военнопленных и интернированных воинов-украинцев из Германии в 1919-1920 гг.: достижение или провал дипломатии УНР?

В статье идет речь о процессе репатриации пленных и интернированных воинов-украинцев из Германии в Украину, который осуществлялся Военно-санитарной миссией УНР в 1919-1920 гг. Проанализированы трудности его организации, очерчено отношение немецких властей к проблеме репатриации, установлены абсолютные количества репатриированных. Установлено, что в результате неблагоприятной военно-политической ситуации в Украине, украинским дипломатам не удалось репатриировать значительную часть пленных, что вызвало у них чувство разочарования и отчаяния.

Ключевые слова: репатриация, военнопленные, интернированные, миссия, воины-украинцы, Германия, Украинская Народная Республика.

УДК 94(477.83.86)“1919/1939”

В. Я. Лукашів

ІДЕЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ВІДНОВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ “ТОВАРИСТВА ІМ. М. КАЧКОВСЬКОГО” В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Проаналізовано передумови відновлення діяльності москвофільської культурно-просвітньої інституції – „Товариства ім. М. Качковського” в Східній Галичині у міжвоєнний період. Діяльність інституції розвивалася у складних умовах культурно-просвітнього життя галицьких українців. Товариство мало на меті поширення освіти і знань серед широкого загалу. У статті висвітлено процес інституціоналізації „Товариства ім. М. Качковського” в Східній Галичині. Товариство тісно співпрацювало з іншими москвофільськими організаціями. Показано діяльності організації в міжвоєнний період.

Ключові слова: „Товариство ім. М. Качковського”, Східна Галичина, москвофільство, міжвоєнний період, філія.

Досліджувана тема є актуальною, оскільки дає змогу дослідити передумови інституційного відновлення діяльності провідної культурно-просвітньої організації москвофілів – „Товариства ім. М. Качковського” в Східній Галичині після закінчення Першої світової війни.

Мета статті – проаналізувати історико-культурні передумови відновлення діяльності „Товариства ім. М. Качковського” у Східній Галичині в досліджуваний період.

Аналіз вивчення проблеми показав, що для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: проаналізувати передумови відновлення діяльності товариства; дослідити структурні складові інституціоналізації організації „Товариства ім. М. Качковського”; простежити загальні тенденції й особливості розвитку сфер діяльності інституції та її вплив на культурно-просвітнє і господарсько-економічне життя Східної Галичини.

Об'єктом дослідження є суспільно-політичні, господарсько-економічні та культурно-просвітні процеси міжвоєнного періоду в контексті досліджуваної проблематики.

Предмет дослідження – основні тенденції, закономірності й специфіка історико-культурних передумов відновлення діяльності „Товариства ім. М. Качковського” в Східній Галичині у міжвоєнний період.

Хронологічні рамки дослідження охоплює період з часу закінчення Першої світової війни (1918 р.) до остаточного юридичного оформлення інституалізації „Товариства ім. М. Качковського” (1924 р.).

Зрозуміло, що обмежений обсяг цієї статті не вичерпує усіх аспектів ідейних передумов відновлення діяльності „Товариства ім. М. Качковського” у міжвоєнний період. Однак її автор вважав за необхідне зосередити основну увагу саме на зазначеній проблематиці.

Аналізуючи історіографічні праці та джерельну базу наукової проблематики, приходимо до логічного висновку про те, що досліджувана тематика на сьогодні ще не стала об'єктом комплексного вивчення науковцями.

Протистояння народовців та москвофілів в Східній Галичині після Першої світової війни досліджував А. Волконський [1]. І. Осипов аналізував проблеми відновлення діяльності москвофільських організацій у міжвоєнний період [2]. Дослідник А. Камінський вивчав актуальні питання москвофільської діяльності у 20-х рр. XX ст. [3 – 4]. Знаний москвофіл В. Ваврик у своїй праці [5] частко проаналізував процес інституалізації москвофільських організацій у міжвоєнній Польщі.

Російський історик К. Федевич [6] висвітлюючи історію польсько-українських відносин у Східній Галичині в 20 – 30-х рр. XX ст., аналізував вплив москвофільських організацій, зокрема „Товариства ім. М. Качковського”, на культурне життя Східної Галичини.

Отже, як свідчить аналіз історіографії досліджуваної проблеми, на сьогодні пропонується тема не знайшла цілісного аналізу, що й сприяє науковій новизні цієї публікації.

Безпосередньою джерельною базою роботи є сукупність документів і матеріалів державних архівів України. Основна маса архівних матеріалів, які стосуються досліджуваної проблеми знаходиться у фондах Центрального державного історичного архіву України в м. Львові – фонд 182 „Товариство ім. М. Качковського, м. Львів. 1876 – 1939 рр.” [7 – 8].

Незначна кількість архівних матеріалів зберігається у Державному архіві Тернопільської області – фонд 231 „Тернопільське повітове староство” [9].

Значну цінність представляють також матеріали наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка, бібліотеки Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів), Тернопільської обласної наукової універсальної бібліотеки та інших.

Певна частина інформації, що стосується досліджуваної проблеми, подана в таких періодичних виданнях: „Нова Зоря” [10 – 11], „Рассвѣтъ” [12], „Свобода” [13 – 15], „На рубежѣ” [16], „Громадський Голос” [17 – 18], „Воля Народа” [19], „Діло” [20 – 21], „Рускій Голос” [22], „Вісник Львівського університету” [23].

Під час Першої світової війни діяльність „Товариства ім. М. Качковського” була заборонена австрійськими властями. У той час москвофільська течія об'єдналася під проводом лідера так званих „новокурників” – В. Дудикевича у створеній ним „Рускій народній організації”. Через репресії з боку австрійської влади більшість галицьких москвофілів була змушена виїхати у Російську імперію, у тому числі В. Дудикевич, де продовжували свою діяльність [1, с. 59].

Під час національно-визвольних змагань українського народу, москвофіли відновили свою активність у Східній Галичині. 24 листопада 1918 р. вони організувалися в „Русский исполнительный комитет”, який очолив В. Курилович, а згодом А. Алексеич. До його складу ввійшли відомі галицькі москвофіли: Д. Марков, К. Черлунчакевич, Є. Вальницький, Г. Липецький, М. Третяк, М. Іванус [2, 11].

3 грудня 1918 р. „Русский исполнительный комитет” видав свій маніфест, у якому задекларував готовність „русского народу Прикарпаття приєднатися до Російської держави” [3, с. 14]. Даний крок москвофіли пояснювали тим, що представники народодської течії проігнорували їхню політичну силу під час національно-визвольної боротьби українського народу. У маніфесті підкреслювалося: „... І у тій народній, демократичній республіці, як і в Українській Національній Раді ЗУНР, домінує давня історична помилка, оскільки представників рускої організації не кличуть туди” [3, с. 16].

Після поразки ЗУНР в польсько-українській війні 1918 – 1919 рр. та утвердження польської адміністрації в Східній Галичині, серед членів „Русского исполнительного комитета” поступово стали виникли суперечності, основою яких було різне ставлення до Другої Речі Посполитої та єдиного фронту українських партій (Міжпартійної ради). Виділилася правниця, яку представляли політики старшого покоління, що виступали за співпрацю з поляками, і лівниця, яка не хотіла визнавати польського уряду на території Східної Галичини та вступати з поляками в переговори [4, с. 19].

З приходом більшовицької влади в Росії, зник ідейно-політичний орієнтир галицького москвофільства, а тому виникла потреба перегляду ними своїх політичних позицій. „Лівкурники” з „Русского исполнительного комитета” перейнялися ідеями соціалізму й стали орієнтуватися на більшовицьку Росію. Лівниця москвофілів, на відміну від правниці, не займала щодо українців ворожої позиції. Лідерами лівниці були: К. Вальницький, К. Пелехатий, М. Заяць. Вони критикували своїх опонентів-однопартійців за їхню прихильність до Польської держави, застерігаючи їх, що „... при допомозі Польщі можна в кращому випадку спасти Україну проти Росії” [5, с. 37], маючи на увазі загострення радянсько-польських відносин.

Поступово ліве крило „Русского исполнительного комитета” відійшло від москвофільської течії й у середині 1924 р. заснувало радянське партію „Народна воля”. Цю політичну організацію у почергово очолювали К. Вальницький, К. Пелехатий, М. Заяць, М. Голінатій. Наприкінці 1924 р. партія змінила назву на „Воля народу”. З того часу вона ще більше наблизилася до українофільського руху, підкреслюючи своє бажання брати спільну з українськими партіями участь у національно-культурному житті Східної Галичини [6, с. 108–109].

Праве крило „Русского исполнительного комитета” продовжувало займати консервативну політичну позицію. Його представники відмовилися від співпраці, як із народовцями, так і лівницею „Русского исполнительного комитета”. Свою позицію правокурсники пояснювали тим, що народовці проігнорували москвофільську течію як політичну силу, коли було утворено ЗУНР. Правиця „Русского исполнительного комитета” вимагала в українофілів визнати їхню причетність до арештів москвофілів австрійськими властями під час Першої світової війни, а також повернути під їх контроль довоєнні москвофільські організації, зокрема „Товариство ім. М. Качковського. Лідерами правого крила москвофілів стали: І. Костецький, І. Лісковацький, М. Третяк та інші [7, арк. 15].

Визначаючи свої головні завдання, москвофільські діячі робили ставку на селянство, що становило найбільшу частину українського населення. Правокурсники планували створити сильну партію, відмежуватися від „рутенщини”, що була властива довоєнному москвофільству, а також „угодовщини”, яка „планує конкурувати з українськими угодовськими партіями” [8, арк. 22]. Свої цілі вони декларували так: „Ніякої політики, лише культурно-просвітницька й економічна праця серед народу, піднесення його добробуту, виховання молодих кадрів у „руському дусі. ... Політику нехай ведуть ті, в кого є гармати і зброя”. Девізом галицьких москвофілів стало гасло: „Русска хата для русского человека, русска земля для русского трудового народу” [7, арк. 17 – 18].

На наш погляд, відмежування москвофілів від політики, засвідчувало їхню угодовську позицію щодо польської влади. Консерватизм, угодовство продовжували залишатися одними з основних характеристик їхньої течії, незважаючи на декларації про бажання їх позбутися.

Ідеологічне підґрунтя москвофільського руху в міжвоєнний період не змінилося, його основою залишалося визнання єдності „русского народа”, складовими якого були: росіяни, українці, білоруси. Спільне історичне минуле галицькі москвофіли виводили з періоду Київської Русі, у якій народності – малороси, великороси та білоруси становили єдину націю. Унаслідок несприятливих історичних обставин „єдиний народ” опинився у складі різних держав. На переконання москвофілів, етнічні терміни „український” і „російський” не можна вважати національними. Останній визначав не національну, а державну приналежність. Водночас термін „український” – використовувався ними лише для означення „малоруського сепаратизму” [9, арк. 12].

Виходячи із сучасного західного вчення про націоналізм, москвофільська етнічна позиція була подібна до платформи прихильників „переніалізму”. Останні вважали, що нації мають тривалу, безперервну історію й можуть простежити своє походження із середньовіччя. Виняткове значення надавалося „тягlostі історичного процесу”, перерви й пробіли в ньому не ігнорувалися, а швидше пояснювалися повільними ритмами колективної культурної ідентичності [6, с. 186].

Своїм головним завданням галицькі москвофіли вважали захист прав і національно-культурних інтересів „галицько-русского народу” на території Другої Речі Посполитої. Розвиток „русского об'єднувачого руху”, що мав на меті перерости в культурну й політичну злуку „з русским народом у Росії”, як вважали представники цієї течії, наштовхнувся на ряд перепон. Основною із них був тимчасовий розвал „русської державності”, який, з одного боку, привів до появи на цій території інтернаціонального комунізму, а з іншого, – до зміцнення й посилення „антирусского руху” – українства. Декрети керівництва СРСР санкціонували сепаратизм українців і білорусів. Водночас, українізація більшості навчальних закладів Наддніпрянської України цілковито розбивала, на думку галицьких москвофілів, культурно-національну єдність „русского народу” [6, 192].

Галицькі москвофіли постійно наголошували, що їхня культурно-просвітницька діяльність охоплює увесь „русский” народ у межах Польської Республіки й осіб, які визнають його національну та культурну єдність. При цьому літературні твори на місцевих діалектах розглядалися як важливий внесок у загальнонародну скарбницю. Програмні завдання міжвоєнного москвофільства перегукувалися з їхньою платформою довоєнного періоду так само, як і внутрішня організація й навіть назви керівних органів [10, с. 2].

Українофіли сподівалися, що москвофільство в міжвоєнну добу зникне взагалі як таке, що позбавлене всякого ідейного й матеріального ґрунту, „зникне остаточно з поверхні політичного життя як повна нісенітниця” [21, с. 7]. Однак суспільні обставини у відновленій Польщі дозволили москвофільській течії відродитися й розпочати нове життя. Російський царат, що патрунував галицьке москвофільство, замінили російські організації, які діяли на польській території (здебільшого на її північно-східних окраїнах). Підставою ідеології залишалася давня теорія про національну єдність усіх відламів Русі, тобто великоросів, українців, білорусів і несприйняття українофілів [17, с. 8].

Прагнути не допустити української національної єдності в Східній Галичині, уряд Другої Речі Посполитої усяко підтримував, за визначенням газети „Діло”, москвофільський рух. Як слушно зазначалося на шпальтах цього часопису, „... це є насправду парадоксом польської політики, яка спирається на ідеологію маршала Ю. Пілсудського, котрий разом зі своїм табором усе життя боровся з русифікацією Польщі, а також і по відбудові польської держави вів війну з большевицькою Росією” [21, с. 7].

Міністерство внутрішніх справ Польщі намагалося „накинути” москвофільську орієнтацію всьому українському населенню, для противаги народовству. Поляки робили спроби представити москвофільську течію не зовсім російською, а „лише у противенстві до українців полонофільським наставленням смирних русинів” [6, с. 204].

Назва польською владою москвофільського руху „русинами”, „старорусинами” збігалася з офіційною назвою всього українського народу, який перебував у складі Другої Речі Посполитої, – „русини”. Москвофіли

доводили, що правильно слід називати „руські” землі в Польщі та їх населення такими історичними термінами, як: „Русь”, „русин”, „русский” [8, арк. 21 зв.].

Однією з причин популярності ідей москвофілів серед певної частини галицького суспільства була, як слухно зауважив історик К. Федевич, належність до руху значної кількості греко-католицьких священників і частини руської інтелігенції, що в деяких селах була єдиним представником інтелектуальних кіл та організатором громадського життя [6, с. 239]. Подібні погляди висловлював польський історик Р. Тожецький, зазначаючи, що причиною збереження москвофільства була „впертість і настирливість руського селянина, вихованого в традиції цього специфічного духу руського села” [6, с. 241].

Таким чином, серед основних причин відродження міжвоєнного москвофільства в Східній Галичині слід також назвати урядову підтримку Польщі, яка використовувала його для розбиття українського національного руху. Одразу ж після виходу рескрипту польського намісництва від 6 квітня 1919 р. почали відновлювати свою діяльність москвофільські організації, зокрема філії і читальні „Товариства ім. М. Качковського”. Так, ще задовго до юридичного відновлення діяльності Центрального відділу інституції (1924 р.), її місцеві осередки здійснювали активну культурно-просвітницьку роботу серед широкого загалу в Східній Галичині [7, арк. 15 – 16].

31 травня 1923 р. у м. Львові відбулися загальні збори членів „Товариства ім. М. Качковського”. На ньому було обрано перше післявоєнне правління у складі 10 осіб. Інституцію очолив знаний москвофільський діяч М. Глушкевич. Окрім голови, до складу Центрального відділу також увійшли: Г. Малець, В. Марков, Ю. Рудавський, К. Вальницький, К. Пелехатий, І. Гумецький, М. Прислопський, І. Химка та О. Степанкова [11, с. 4].

Отже, відновлення культурно-просвітницької діяльності москвофілів, зокрема „Товариства ім. М. Качковського” в Східній Галичині у міжвоєнний період було зумовлено цілим рядом історико-культурних факторів. Серед основних ідейних передумов відновлення діяльності інституції були: крах надій галицьких українців на створення власної української держави; усунення москвофілів від політичного життя, шляхом ігнорування їх впливу та відсутності їх представників на державних посадах ЗУНР; підтримка їх діяльності з боку офіційної польської влади; консервативність, економічна та культурна занедбаність широкого загалу Східної Галичини, який мав змогу, за допомогою культурно-просвітницької діяльності „Товариства ім. М. Качковського”, підняти свій освітній рівень та покращити матеріальне становище.

Джерела та література

1. Волконській А. Историческая правда и украинофильская пропаганда / А. Волконській. – Туринь, 1920. – 207 с.
2. Осипов И. На проломі. Очерки 1914-1922 гг. / И. Осипов. – Перемышль – Нью-Йорк, 1922. – 22 с.
3. Камінський А. Народники и общеруссы (их историческая стоимость) / А. Камінський. – Львов: „Слово”, 1930. – 31 с.
4. Камінський А. Синтеза українства і руськості / А. Камінський. – Львів: накладом автора, 1937. – 35 с.
5. Ваврик В. Въ водовороті / В. Ваврик. – Львовъ, 1926. – 80 с.
6. Федевич К. Галицькі українці у Польщі 1920 – 1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920 – 1930-ті рр.) / К. Федевич. – К.: Основа, 2009. – 280 с.
7. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 182 (Товариство ім. М. Качковського), оп. 1, спр. 398 (Звіти, газетні повідомлення та інші матеріали про організаційну, пропагандистську та фінансово-господарську діяльність читальні товариства Короснівського повіту, 1919 – 1925 рр.), 39 арк.
8. ЦДІАЛ України, ф. 182, оп. 1, спр. 404 (Заяви окремих членів центрального правління про відмову від виборних посад, почесних звань в товаристві та інше, 1904 – 1933 рр.), 85 арк.
9. Державний архів Тернопільської області, ф. 231 (Тернопільське повітове староство), оп. 1, спр. 63 (Звіт про пропагандистську діяльність Тернопільської філії „Общества им. М. Качковського”, 1928 – 1936 рр.), 62 арк.
10. Відродження москвофільства // Нова Зоря. – 3 лютого 1928. – С. 1 – 3.
11. Москвофіли і українці // Нова Зоря. – 21 серпня 1934. – С. 3 – 5.
12. Наши организационные задачи // Рассвѣтъ. – 12 мая 1923. – С. 1 – 2.
13. Мрії посеред синіх клубів диму – і дійсність // Свобода. – 3 червня 1934. – С. 3 – 4.
14. Москвофільство в історії українських політичних змагань // Свобода. – 20 травня 1934. – С. 2 – 4.
15. У розшуках за новою ідеєю // Свобода. – 25 липня 1934. – С. 3 – 5.
16. Левицій Р. Къ дѣлу / Р. Левицій // На рубежѣ. – 8 декабря 1927. – С. 4. – 6.
17. Бережанський В. Нові розбивацькі спроби москвофілів / В. Бережанський // Громадський Голос. – 26 травня 1934. – С. 6-9.
18. Чого хочуть Сельроб-москвофіли? // Громадський Голос. – 18 жовтня 1930. – С. 4 – 7.
19. Наше становище в національнм питанню // Воля Народа. – 18 липня 1926. – С. 3 – 5.
20. Балканізація Східної Галичини // Діло. – 7 вересня 1922. – С. 6. – 7.
21. Новий москвофільський провід // Діло. – 8 березня 1934. – С. 6. – 8.
22. Ювілейне фарисейство // Русский Голос. – 22 января 1928. – С. 2 – 4.
23. Васюта І. Перегрупування в західноукраїнському національному русі в перші роки по анексії Східної Галичини (1923-1926) / І. Васюта // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 341 – 354.

Lukashiv V. Ja. Background of ideological restoration „Association named after M. Kachkovsky” in Eastern Galicia in the interwar period

Preconditions resumption of Russophile cultural and educational institutions – „Association named after M. Kachkovsky” in Eastern Galicia in the interwar period. Activities of the institutions developed in difficult conditions of cultural and educational life of Galician Ukrainian. Association was intended to spread education and knowledge among the general public. In the article the process of institutionalization „Association named after M. Kachkovsky” in Eastern Galicia. Association worked closely with other organizations Russophile. Showing organization in the interwar period.

Key words: „Association named after M. Kachkovsky”, Eastern Galicia, moskwofilist, interwar period, branch.

Лукашич В. Я. Идеиные предпосылки восстановления деятельности „Общества им. М. Качковского” в Восточной Галичине в межвоенный период

Проанализировано предпосылки восстановления деятельности москвофильского культурно-просветительного учреждения – „Общества им. М. Качковского” в Восточной Галичине в межвоенный период. Деятельность институции развивалась в сложных условиях культурно-просветительной жизни галицких украинцев. Общество имело целью распространения образования и знаний среди широкой общественности. В статье отражен процесс институализации „Общества им. М. Качковского” в Восточной Галичине. Общество тесно сотрудничало с другими москвофильскими организациями. Показано деятельность организации в межвоенный период.

Ключевые слова: „Общество им. М. Качковского”, Восточная Галичина, москвофильство, межвоенный период, филиал.

УДК 94(477.5)“19”:316.4

О. В. Вовк

БОРЬБА БІЛЬШОВИКІВ ПРОТИ ЦЕРКВИ Й РЕЛІГІЇ ЯК СКЛАДОВА НИЩЕННЯ ТРАДИЦІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА (1920–ті роки)

У статті на основі архівних джерел та історіографії здійснено аналіз репресивної політики радянської влади проти церкви й релігії як складових ліквідації традиційного світогляду українського селянства. Проаналізовано різні прояви боротьби більшовиків проти церкви і селянства як носія релігійних цінностей: закриття храмів, вилучення церковних цінностей, антирелігійна кампанія, репресії проти віруючих. У статті з'ясовано реакцію селянства на антицерковну політику влади, піднесення релігійного руху у 1920-х роках.

Ключові слова: церква, релігія, селянство, світогляд, ідеологія, ікона, більшовики, духівництво.

Відносини більшовиків і українського селянства мали ряд суперечностей, що полягали не лише в економічній, соціальній, політичній та економічній, але й в духовній площині. Курс на побудову комунізму і світову революції передбачав, насамперед, докорінну зміну поглядів, ідеалів, уявлень українського селянина, що мало його зробити слухняним знаряддям в руках більшовиків. Насильницький характер перетворень викликав взаємні суперечності. Одним з таких “каменів спотикання” між владою і селянством було питання церкви і релігії.

Проблема переслідування більшовиками церкви розглядалася в історіографії переважно як окрема тема, не зачіпаючи світоглядний аспект селянства як носія релігійності. Ми спробуємо з'ясувати, чи нищення церкви було єдиною самоціллю більшовиків, чи мета була ширшою – зміна уявлень і моральних цінностей селянства задля поширення серед нього комуністичної ідеології з метою здійснення докорінних суспільно-політичних, економічних змін.

У роки української незалежності в історіографії почали з'являтися праці, в яких дослідники з'ясовували не лише політичний аспект впровадження більшовицького режиму, але й розглянув ідеологічний наступ більшовизму і розгорнуту цим режимом психологічну війну проти українського селянства. У цьому контексті слід згадати праці таких дослідників: Я.Малик [1], О.Ганжа [2], Ю.Шаповал [3]. Перебіг соціокультурних процесів в українському селі, державно-церковні відносини у перші десятиріччя ХХ століття висвітлені у працях О.Михайлюк [4], А.Киридон [5].

Голова Ради у справах релігій та культів при Раді Міністрів СРСР (1950-60-ті рр.) О.Пузін визнавав, що з перших років приходу більшовиків до влади вони намагалися позбавити церкву економічного підґрунтя і політичних прав, але залишити за собою право нагляду і регламентацію діяльності церкви [6, с.8]. Завданням більшовиків було побороти не лише церкву, а знищити релігійність. За визнанням дослідника А.Киридон, мову слід вести про своєрідне зіткнення ідентичностей, тому спостерігалася руйнація старих її форм і виникнення та розвиток нових, котрі відповідали умовам існування нового суспільства [7, с.235]. З огляду на те, що виключне право визначати, чи відповідають ці ідентичності суспільству, чи ні, мала більшовицька партія, то подальша доля релігії й церкви залежала від влади. Реалізація більшовицької антирелігійної кампанії потребувала набагато ширших заходів, аніж просто обмеження у правах чи знищення церковної організації. Боротьба за новий, комуністичний світогляд мала зачепити українське селянство як носія релігійних цінностей. Крім економічного, політичного, культурного протистояння між владою і селянством проявлялося й боротьба навколо питань церкви й релігії. Враховуючи, що за браком власної держави, в українців церква мала виконувати й функції етноконсолідуєчого чинника. Виходячи за рамки власне релігійного аспекту, церква в Україні взяла на себе функції етноінтегрування, етноконсолідування, звичаєзберігання [8, с.244]. Світогляд українського селянина був нерозривно пов'язаний з релігійністю. З релігією була пов'язана селянська буттєвість, етичні норми. З огляду на це змусити селянство зректися своєї віри було для більшовиків важкою справою. Побудувати державу виходячи з комуністичних засад було неможливо, якщо б більш частина суспільства, яку становило